

## ارزیابی عملکرد طرح‌های هادی روستایی در توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی

### (مطالعه‌ی موردی: روستاهای نبوت و خوران شهرستان ایوانغرب)

مهدی پورطاهری\* - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس

عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تربیت مدرس

محسن عباسی - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تربیت مدرس

تأیید نهایی: ۱۳۹۱/۰۷/۲۵

پذیرش مقاله: ۱۳۹۱/۰۲/۱۳

#### چکیده

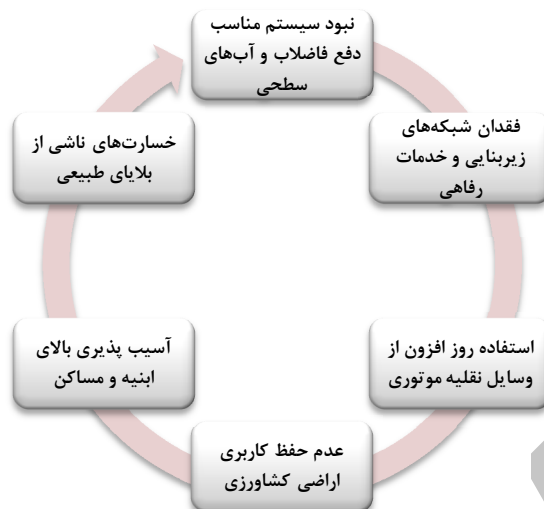
با استقرار نظام جمهوری اسلامی ایران، طرح‌های روستایی در راستای بهبود وضعیت اجتماعی-اقتصادی و به‌ویژه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی به اجرا گذاشته شد. اکنون پس از گذشت بیش از بیست سال از تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی و اندوختن تجربه‌های ارزنده در زمینه تغییر کالبدی-فضایی، لازم است بدانیم که این اقدامات چه نتایج و پیامدهایی را به‌همراه داشته است. هدف این پژوهش ارزیابی عملکرد طرح‌های کالبدی در توسعه سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر ارزیابی اجرای طرح‌های هادی روستایی در دو روستای نبوت و خوران از توابع شهرستان ایوانغرب استان ایلام است. جامعه‌ی نمونه شامل ۲۹۰ نفر از اهالی و ساکنان روستاهای مورد مطالعه بوده که برای تعیین حجم نمونه آن از جدول نمونه‌گیری کرجسی و مرگان استفاده شده است. برای ارزیابی عملکرد اجرای طرح‌های هادی در توسعه کالبدی روستاهای مورد بررسی از دو روش آماری مقایسه میانگین‌ها و آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون مبتنی بر نگرش‌سنجی از جامعه‌ی نمونه در دو دوره قبل و بعد از اجرای طرح استفاده شده است. برای ارزیابی عملکرد طرح‌ها از تکنیک پرسشنامه با سطح پایایی قابل قبول ۰/۷۷ از ضریب آلفای کرونباخ بهره گرفته شده است. نتایج تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد، اجرای طرح‌های روستایی در دو روستا در رسیدن به اهداف کالبدی مانند بهبود کیفیت معابر و جدول‌ها، کانال‌های کشاورزی، بهبود وضعیت مسکن و ساخت‌وسازها، موفق بوده ولی با توجه به نتایج آزمون ویلکاکسون، طرح‌های روستایی نتوانسته است تغییر مثبتی در بهبود وضعیت خدمات روستایی نسبت به دوره قبل ایجاد کند.

کلیدواژه‌ها: ارزیابی، طرح‌های هادی، توسعه کالبدی، توسعه روستایی، دهستان نبوت.

## مقدمه

مسائل مربوط به روستا و توسعه روستایی از جمله مسائلی است که از دیرباز ذهن مسؤولان کشور را به خود مشغول داشته که امری طبیعی و منطقی به نظر می‌رسد؛ زیرا بخش عمده‌ای از جمعیت کشور در روستاها سکونت دارند. اگرچه تغییر نسبت جمعیت شهری به ضرر جمعیت روستایی رقم خورده است، هنوز حدود ۳۱ درصد جمعیت کشور در روستاها زندگی می‌کنند که این وضع ضرورت توجه به این بخش از مردم کشور است (معاونت عمران روستایی، ۱۳۸۸: ۷). به بیان دیگر، بدون توجه به توسعه روستایی و پیشرفت روستاها و روستاییان نمی‌توان به توسعه و پیشرفت در مقیاس ملی اندیشید. اگر توسعه روستایی را فرآیند افزایش انتخاب مردم، گسترش دموکراتیک، تواناسازی مردم برای تصمیم‌گیری جهت شکل‌دهی به فضای زیست، افزایش رفاه و خوشبختی، گسترش فرصت‌ها و ظرفیت‌های بالقوه، تواناسازی زنان، فقرا و دهقانان مستقل و آزاد برای سازماندهی فضای زیست خویش و همچنین تواناسازی برای انجام کار گروهی بدانیم، می‌توان گفت، در نظریه‌های جدید توسعه توانمندسازی به منزله‌ی کانون و پارادایم جدید مورد توجه است. خوداتکایی مردمی، آزادسازی فرهنگی، دسترسی به حقوق در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، خودکفایی در تأمین مواد غذایی، دسترسی به درآمدها، دارایی‌ها و تسهیلات اعتباری، دسترسی به دانش و فناوری و وجود یک فضای مشارکتی در تمامی جنبه‌های تلاش انسانی از پیش‌شرط‌های توانمندسازی محسوب می‌شوند (افتخاری و همکاران، ۱۳۸۶: ۳ و ۴).

در فرایند برنامه‌ریزی توسعه روستایی، ابعاد کالبدی آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. برنامه‌ریزی توسعه کالبدی، برنامه‌ریزی ساختار کالبدی یک حوزه روستایی است. کاربری زمین، ارتباطات، تأسیسات و تجهیزات زیربنایی و رفاهی عمومی و غیره در روستاها را می‌توان از جمله مقوله‌های برنامه‌ریزی کالبدی برشمرد (لنگرودی، ۱۳۷۵: ۲۲). اما آنچه که در این میان ضرورت برنامه‌ریزی کالبدی را محرز می‌کند، نابسامانی وضع کالبدی مناطق روستایی و کیفیت نامناسب مسکن روستایی است. بافت فیزیکی روستاها، با توجه به این که به صورت خودجوش بوده، عمدتاً براساس طرح و نقشه از پیش تعیین شده نبوده، از سوی دیگر با توجه به قدمت بیشتر روستاها، بافت فیزیکی روستاها معمولاً قدیمی و متناسب با شرایط اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی حاضر نیست. بدیهی است عرصه‌های مختلف بافت قدیم با زندگی امروزی هماهنگی لازم را ندارد و حداقل لازم است اصلاحاتی در آن به وجود آید تا بتواند شرایط مناسب زندگی را فراهم کند. مسائل و مشکلات بافت فیزیکی روستاها به همراه الزامات دیگر ضرورت و اهمیت اصلاح بافت روستاها را ایجاب می‌کند. مهم‌ترین مشکلات بافت‌های روستایی و نیز الزاماتی که اصلاح و بهسازی آنها را ایجاب می‌کند، به شرح شکل شماره (۱) است (رضوانی، ۱۳۸۳: ۱۵۱).



شکل ۱. نمودار ضرورت تهیه طرح‌های کالبدی در سطح سکونتگاه‌های روستایی

رویکرد توسعه فضایی - کالبدی روستا، رویکرد غالب در برنامه‌های اول و دوم جمهوری اسلامی بوده است. این رویکرد ساخت فیزیکی و کالبدی روستاها را متناسب با شرایط تحول و توسعه جامعه روستایی نمی‌داند و لازمه تحول و توسعه روستایی را تحول در ساختار کالبدی و فیزیکی آن می‌داند. از سوی دیگر برای دستیابی به نظام خدمات‌رسانی کارآمد و پوشش گسترده خدمات در سطح تمامی نقاط روستایی بر رسیدن به نظام سلسله‌مراتب نواحی روستایی تأکید می‌شود و برای رسیدن به این دو هدف، تهیه و اجرای طرح‌های هادی نقاط روستایی و طرح‌های بهسازی در سطح نواحی روستایی به‌منظور توزیع بهینه خدمات و نیز ایجاد کالبدی مناسب برای بهبود جریان توسعه اقتصادی - اجتماعی در روستا مورد توجه قرار می‌گیرد (جمعه‌پور، ۱۳۸۴: ۱۵۸).

در چارچوب توسعه کالبدی، طرح‌های هادی روستایی اولین تلاش سازمان‌یافته و فراگیر ملی برای ساماندهی کالبدی روستاهای کشور است که از سال ۱۳۶۷ تا کنون برای بیش از بیست‌هزار روستا تهیه و در بیش از هشت‌هزار روستا به اجرا گذاشته شده است. طرح هادی روستایی، با درپیش گرفتن رویکردی مبتنی بر محوریت تحولات کالبدی در توسعه روستاها به اجرای پروژه‌های اجرایی دهگانه‌ای پرداخته است که همگی در پی دگرگون کردن کالبد روستاها و به تبع آن توسعه روستایی بودند. اگرچه تمامی این پروژه‌ها، بر جنبه کالبدی استوار شده‌اند، بی‌تردید این تغییر و دگرگونی در کالبد روستاها، دیگر ابعاد توسعه روستایی مانند اقتصادی و اجتماعی را تحت‌تأثیر قرار خواهد داد (مظفر و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۱). همچنین طرح هادی روستایی مهم‌ترین ابزار مدیریت توسعه روستایی در ایران است و عمدتاً ماهیت کالبدی و فیزیکی روستا را مورد توجه قرار می‌دهد و بخش عمده قابل اجرا و اجراشده طرح‌های هادی روستاهای کشور نیز جنبه کالبدی دارند (احمدیان و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۶). در واقع طرح هادی روستایی از جمله طرح‌های کاربردی در زمینه

برنامه‌ریزی توسعه روستا و فراهم کردن بستر تجدید حیات و هدایت از نظر ابعاد، اقتصادی، اجتماعی و فیزیکی است؛ با این حساسیت که روستاها اول این‌که، سهم عمده‌ای از تهیه و تولید مواد غذایی شهرها را به عهده دارند؛ دوم این‌که نیروی کار و منابع انسانی بالقوه و بالفعل بسیاری را به خود اختصاص داده‌اند که در اثر نبود امکانات راهی شهرها شده و افزون‌بر خالی گذاشتن عرصه روستایی از نیروی تولید سبب مشکلات عدیده‌ای نیز در محیط شهر می‌شوند. بدین دلیل لازم است، اجرای طرح‌های هادی روستایی در آنان مورد توجه قرار گیرد (دارابی، ۱۳۸۸: ۲). در رابطه به آثار و پیامدهای طرح‌های هادی بر روستاهای کشور، ارزیابی‌های بسیاری در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی انجام شده که به نتایج مشابهی منجر شده است. جدول شماره (۱) به تشریح پاره‌ای از این مطالعات در چند سال اخیر پرداخته است.

جدول ۱. پیشینه پژوهش

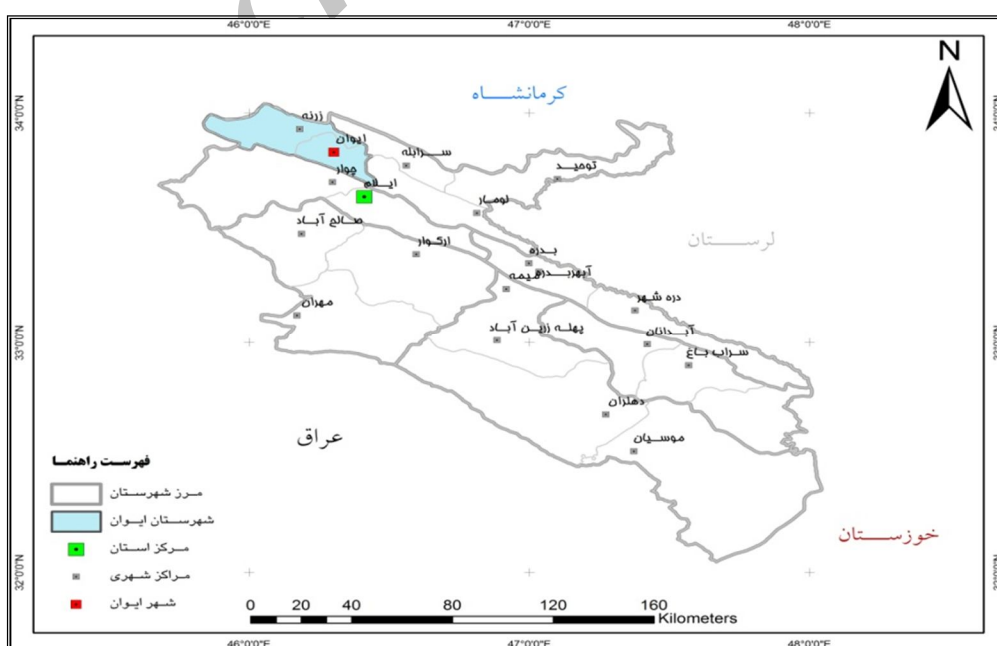
نام محقق	عنوان طرح	سال	نتایج
کبری باقلانی	ارزیابی طرح‌های هادی روستایی شهرستان ایلام	۱۳۸۶	بیشتر روستاییان وضعیت معابر اصلی روستاهای خود را متوسط تا خوب دانسته‌اند. مهم‌ترین مشکلات معابر اصلی و فرعی روستاها به ترتیب شامل: سطوح ناصاف و آب‌گرفتگی، روسازی بد، عرض کم، و زیرسازی بد بوده است.
فرهنگ مظفر و سیدباقر حسینی	ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران	۱۳۸۷	از مهم‌ترین نتایج آن می‌توان به فقدان یا نقص مطالعات محیطی به هنگام تهیه طرح‌ها و همچنین پیش‌بینی نکردن اثرات اجرای پروژه‌های ده‌گانه بر محیط طبیعی و محیط‌زیست روستاها به‌هنگام تهیه و سپس اجرای طرح‌ها اشاره کرد.
علی‌اکبر عنابستانی	ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی در روستاهای غرب خراسان رضوی	۱۳۸۸	اجرای طرح هادی باعث امیدواری روستاییان به سکونت در روستا و از نظر خدمات‌رسانی موفق بوده، درحالی‌که از نظر زیست‌محیطی و جلب مشارکت مردم چندان توفیقی حاصل نکرده‌اند و به دلیل اشکالات موجود در فرآیند تهیه و اجرای طرح‌ها، مردم و مسؤلان خواستار بازنگری در این فرآیند هستند.
حسن وطن‌زاده	ارزیابی طرح‌های هادی در توسعه روستایی (بخش مرکزی شهرستان عجب‌شیر)	۱۳۸۸	اجرای طرح هادی در این منطقه موفقیت‌چندانی حاصل نکرده، بالا بودن برخی از زیرمعیارها به یک‌سری عوامل و پدیده‌های پنهانی است که اجرای طرح هادی با آن همزمان شده است.
علی‌اکبر عنابستانی، محمدحسن اکبری	ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)	۱۳۹۱	یافته‌های پژوهش نشان داد، بیشترین اثرگذاری طرح‌های هادی در روستاها در بعد بازگشایی و نوسازی شبکه معابر روستایی بوده است و در سایر متغیرها، یعنی مسکن روستایی و کاربری اراضی، توفیق چندانی در محیط روستایی حاصل نشده است. با توجه به یافته‌های پژوهش راهکارهای اجرایی مانند ظرفیت‌سازی نهادی و قانونی در جهت تسهیل و افزایش مشارکت مردمی در توسعه کالبدی نقاط روستایی، تخصیص اعتبارات کافی و برنامه‌ی مدون مالی برای اجرای کامل طرح‌ها، جلوگیری از ورود عناصر و قوانین مکتوب شهری به حوزه‌های روستایی و بازنگری آنها و ... پیشنهاد شده است.

در این چارچوب، گسترده‌گی اقدامات انجام‌شده در تهیه و اجرای طرح‌های هادی روستایی و قرار گرفتن آن به‌منزله‌ی بخش مهمی از وظایف بنیاد مسکن در سراسر کشور در سال‌های اخیر و گذشت نزدیک به بیست سال از تهیه و اجرای طرح‌های هادی، همچنین اندوختن تجربه‌های ارزنده در زمینه تغییر کالبدی-فضایی و آثار مهم اجرای این طرح‌ها بر جامعه روستایی درحال تحول کشور، بررسی و ارزیابی همه‌جانبه

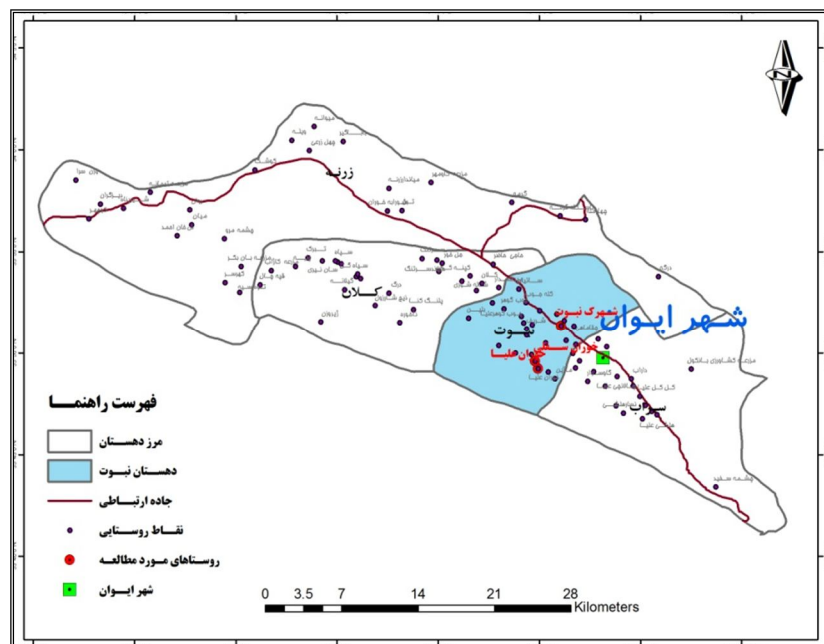
عملکرد آنها را ضروری ساخته است؛ از این رو، ارزیابی عملکرد طرح‌های هادی روستایی اقدامی ارزنده در راستای توسعه آنها و همچنین از بین بردن نقاط ضعف و تقویت نقاط قوت طرح‌های هادی است. بر این مبنا پژوهش حاضر بر آن بوده تا با توجه به اجرای طرح‌های هادی در منطقه مورد مطالعه که اقدامی دولتی در جهت توسعه اقتصادی، اجتماعی و کالبدی سکونتگاه‌های روستایی به‌شمار می‌رود، ارزیابی آثار کالبدی طرح‌های هادی در توسعه دو روستای نبوت و خوران را مورد توجه و بررسی قرار دهد. در این راستا پژوهشگران بر آن بوده‌اند تا بدین سؤال اساسی که اجرای طرح‌های هادی روستایی تا چه اندازه در تحقق اهداف کالبدی خود یعنی بهبود وضعیت معابر، کانال‌ها، جوی‌ها، بهبود وضعیت مسکن و ساخت‌وسازها و بهبود نظام دسترسی به خدمات موفق بوده‌اند، پاسخ مستدل ارائه کنند.

## مواد و روش‌ها

روش پژوهش حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری داده‌ها نیز به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه محلی) است. در این پژوهش جامعه‌ی آماری شامل خانوارهای روستایی تحت پوشش طرح هادی در روستاهای خوران و نبوت است که شامل ۱۳۶ خانوار (۸۰۱ نفر) در روستاهای خوران علیا و سفلی و ۲۸۳ خانوار (۱۴۱۳ نفر) در روستای نبوت بوده‌اند. روستاهای خوران و نبوت واقع در دهستان نبوت مستقر در شهرستان ایوانغرب استان ایلام است که موقعیت جغرافیایی آنها مطابق نقشه‌های شماره (۱) و (۲) نشان داده شده‌اند.



شکل ۱. نقشه موقعیت جغرافیایی شهرستان ایوان



شکل ۲. نقشه موقعیت جغرافیایی دهستان نبوت

از آنجا که ارزیابی طرح‌های هادی روستایی بایستی در روستاهایی انجام شود که حداقل یک دوره ده‌ساله را طی کرده باشند؛ دو روستای خوران و نبوت، به‌عنوان اولین نمونه‌های اجرای طرح‌های هادی در میان روستاهای شهرستان ایوان، مطالعه و بررسی شده‌اند. براساس سرشماری سال ۱۳۸۵، روستای نبوت دارای ۲۸۳ خانوار (۱۴۱۳ نفر) و روستای خوران علیا و سفلی دارای ۱۳۶ خانوار (۸۰۱ نفر) بوده‌اند. برای تعیین جامعه‌ی نمونه براساس جدول برآورد حجم نمونه کرجسی و مرگان، ۱۵۰ نمونه برای روستای نبوت و ۱۴۰ نمونه برای روستاهای خوران علیا و سفلی برآورد شد که به همین تعداد نیز پرسشنامه طی چهار روز در روستاها توزیع و جمع‌آوری شد. بعد از مرحله‌ی جمع‌آوری پرسشنامه‌ها در روستاهای یادشده، در مرحله‌ی بعد پرسشنامه‌ها در محیط نرم‌افزار spss وارد و مقدار آلفای کرونباخ برای تعیین پایایی پرسشنامه برابر با ۰/۷۷ محاسبه شد که رقم مناسب و قابل‌قبولی برای قابلیت‌سنجش متغیرها به‌وسیله‌ی ابزار پژوهش (پرسشنامه) است. مؤلفه‌های ارزیابی کالبدی طرح‌های هادی روستایی در سه مؤلفه و گویه‌های تبیین‌کننده آن نیز مطابق با جدول شماره (۲) در طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت (۱ = خیلی کم، ۵ = خیلی زیاد) طراحی و ارزیابی شده‌اند. برای بررسی کیفیت معابر و کانال و جدول‌های روستا، ۱۵ گویه؛ برای بررسی کیفیت نظام مسکن روستایی، ۱۰ گویه و برای بررسی کیفیت دسترسی به خدمات روستایی قبل و بعد از اجرای طرح هادی، جمعاً ۳۹ گویه (خدمات زیربنایی و عمومی، ۵ گویه؛ خدمات رفاهی و اداری، ۱۸ گویه؛ خدمات بهداشتی و درمانی، ۶ گویه؛ خدمات فرهنگی و آموزشی، ۵ گویه و خدمات ارتباطی و رفت‌وآمد شامل ۵ گویه) طراحی شده‌اند.

جدول ۲. تعاریف عملیاتی و گویه‌های تبیین کننده هر کدام از مؤلفه‌ها

مؤلفه	گویه‌ها
کیفیت معابر و کانال‌ها و جدول‌های روستاها	کیفیت احداث و ایجاد معابر جدید در روستا، بهسازی و نوسازی معابر اصلی و فرعی، روسازی و آسفالت معابر اصلی و فرعی، زیرسازی معابر اصلی و فرعی، شیب معابر در فصل سرد سال و در برابر آب‌گرفتگی و برف‌گرفتگی، جوی‌ها و کانال‌های دفع فاضلاب در امتداد معابر اصلی و فرعی، وضعیت بهداشت معابر و جمع‌آوری زباله‌ها از سطح معابر اصلی و فرعی، میزان رضایت از معابر اصلی و فرعی، کانیهوا <sup>۱</sup> و کانال‌ها، کیفیت بهسازی و کانال‌کشی در مسیر رودخانه، کیفیت احداث و اصلاح پوشش انهار و کانال‌های آب داخل روستا
کیفیت نظام مسکن و ساخت‌وسازها	کیفیت ایمن‌سازی واحدهای مسکونی در برابر زلزله و سیل، کیفیت مقاومت و کیفیت مصالح ساختمانی، مرمت و بهسازی مسکن آسیب‌دیده، بهبود کیفیت نما و سیمای مسکن، میزان پیروی از طرح و الگوهای سنتی و قدیمی در ساخت واحدهای مسکونی برای حفظ هویت کالبدی روستا، میزان تعدد فضاهای درون یک واحد مسکونی برای تأمین نیازهای مرتبط با فعالیت خانوار (شامل سکونت، کشاورزی، دامداری)، میزان افزایش طبقات ساختمانی به جهت توسعه عمودی و جلوگیری از توسعه ناموزون روستا، میزان کنترل بر ساخت‌وسازها و جلوگیری از ساخت‌وسازهای خودسرانه، وضعیت بهداشت مسکن و سیستم دفع فاضلاب
کیفیت دسترسی به خدمات روستایی	۱) کیفیت دسترسی به خدمات زیربنایی و عمومی (آب آشامیدنی، برق، گاز لوله‌کشی، تلفن ثابت، دفتر مخابرات) ۲) کیفیت دسترسی به خدمات رفاهی و اداری (نانوایی، قصابی، آرایشگاه، کاربری‌های کارگاهی شامل جوشکاری و نجاری و ...، خواروبارفروشی و میوه‌فروشی، فروشگاه تعاونی، بانک، جایگاه سوخت، صندوق پست، عمده‌فروشی، تعمیرگاه ماشین‌آلات کشاورزی، مرکز تهیه ادوات کشاورزی، مرکز تهیه بذر و سموم گیاهی، پایگاه مقاومت بسیج، دفتر جهاد کشاورزی، دفتر شورای اسلامی، دهیاری روستا) ۳) کیفیت دسترسی به خدمات بهداشتی و درمانی (خانه بهداشت، مرکز بهداشتی درمانی، بهیاری و ماما، داروخانه، حمام عمومی، سرویس بهداشتی) ۴) کیفیت دسترسی به خدمات فرهنگی و آموزشی (نهضت سوادآموزی، دبستان، مدرسه راهنمایی، مسجد، کتابخانه عمومی) ۵) کیفیت دسترسی به خدمات ارتباطی و رفت‌وآمد (میزان ارتباط با شهر اصلی، سهولت در ارتباط با شهر اصلی، میزان کیفیت وسایل نقلیه برای رفت‌وآمد، وضعیت و بهبود سیستم حمل‌ونقل عمومی در روستا، میزان رفت‌وآمدهای روزانه به شهر اصلی)

برای تجزیه و تحلیل آماری پرسشنامه‌های پژوهش، با توجه به این که در فرضیه‌های اول و دوم پژوهش هدف، مقایسه داده‌ها با حد متوسط به دست آمده برای هر کدام از مؤلفه‌ها است و میانگین‌های محاسبه شده به شرط معناداری و اختلاف میانگین مثبت نشان‌دهنده موفق بودن طرح هادی در آن زمینه بوده است؛ بنابراین، آزمون میانگین جامعه می‌تواند آزمون مناسبی برای سنجش فرضیه‌های اول و دوم باشد. همچنین در فرضیه سوم نیز با توجه به این که هدف ارزیابی قبل و بعد تیمار (طرح هادی) بوده همچنین با توجه به این که نتایج آزمون کولموگرو-اسمیرنوف برای بررسی نرمال بودن داده‌ها با آماره آزمون برابر با  $1/79$  و معناداری برابر

۱. منظور از کانیهوا، کانال‌های دفع فاضلاب روستایی است که به شکل نیم جدول ساخته می‌شوند.

با  $Sig = 0/003$  نشان از تأیید فرض عدم‌نرمال بودن توزیع داده‌ها است. پس می‌توان از آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون برای تحلیل این فرضیه استفاده کرد. در رابطه با تحلیل فرضیه سوم نیز باید اشاره کرد که مقایسه وضعیت گذشته و حال براساس نظرسنجی برگرفته از پرسشنامه و مصاحبه محلی با اهالی و ساکنان روستاهای یادشده صورت گرفت.

### یافته‌های پژوهش

فرضیه اول: اجرای طرح هادی روستایی در بهبود وضعیت معابر و کانال‌ها و جوی‌ها در روستاهای خوران و نبوت موفق بوده است. با توجه به جدول شماره (۳)، همان‌گونه که نتایج آزمون T حاصل از حاصل جمع گویه‌ها نشان می‌دهد، میزان سطح رضایت از وضعیت معابر، کانال‌ها و جوی‌ها اختلاف میانگینی بالاتر از حد متوسط را نشان داده، در سطح آلفای  $0/05$  معنادار برآورد شده است ( $Sig = 0/000$ )؛ بنابراین، فرضیه اول پژوهش تأیید می‌شود.

جدول ۳. نتایج آزمون میانگین جامعه برای فرضیه اول

مؤلفه	روستا	تعداد نمونه	میانگین محاسبه شده	حد متوسط	آماره T	سطح معناداری (Sig)
موفق بودن اجرای طرح هادی در بهبود وضعیت معابر و کانال و جدول‌های روستاها	نبوت	۱۵۰	۵۳/۴	۴۵	۱۵/۸۱	۰/۰۰۰
	خوران	۱۴۰	۵۱/۴۵	۴۵	۱۳/۲۳	۰/۰۰۰

فرضیه دوم: اجرای طرح هادی روستایی در بهبود وضعیت مسکن و ساخت‌وسازها در روستاهای خوران و نبوت موفق بوده است. هدف از بررسی این فرضیه، آگاهی از وضعیت نظام مسکن روستایی (مقاوم‌سازی و کیفیت مصالح، نقش معماری بومی در ساخت‌وسازها، تطابق مساکن ایجادشده با وضعیت معیشتی روستاییان، رعایت اصول مهندسی ساختمان‌سازی، ...)، بعد از اجرای طرح هادی است. با توجه به جدول شماره (۴)، همان‌گونه که نتایج آزمون T حاصل از جمع گویه‌ها نشان می‌دهد، میزان سطح موفقیت اجرای طرح هادی در بهبود وضعیت مسکن و ساخت‌وسازها اختلاف میانگینی بالاتر از حد متوسط را نشان داده، در سطح آلفای  $0/05$  معنادار برآورد شده است ( $Sig = 0/000$ )؛ بنابراین فرضیه دوم پژوهش تأیید می‌شود.

جدول ۴ نتایج آزمون میانگین جامعه برای فرضیه دوم

مؤلفه	روستا	تعداد نمونه	میانگین محاسبه شده	حد متوسط	آماره T	سطح معناداری (Sig)
موفق بودن اجرای طرح هادی در بهبود وضعیت مسکن و ساخت‌وسازها	نبوت	۱۵۰	۳۶/۲۰	۳۰	۱۶/۱۶	۰/۰۰۰
	خوران	۱۴۰	۳۸/۹۰	۳۰	۲۱/۲۱	۰/۰۰۰



فرضیه سوم: اجرای طرح هادی در بهبود نظام دسترسی به خدمات در روستاهای خوران و نبوت موفق بوده است. برای بررسی و سنجش کیفیت دسترسی به خدمات روستایی بعد از اجرای طرح هادی روستایی و مقایسه میانگین‌ها در دوره قبل و بعد از اجرای طرح هادی با توجه به مقدار معناداری آزمون کولموگرو-اسمیرنوف ( $p < 0/05$ ) و لزوم استفاده از آماره‌های ناپارامتریک، از آزمون ویلکاکسون استفاده شده است. همان‌طور که جدول‌های شماره (۵) و (۶) نشان می‌دهد، در میان تمامی خدمات روستایی، تنها سطح معناداری خدمات ارتباطی و رفت‌وآمد کمتر از میزان  $0/05$  محاسبه و برآورد شده است که این امر بیانگر بهبود کیفیت دسترسی به این قبیل خدمات بعد از اجرای طرح هادی بوده است. اما در کل با عنایت به سطح معناداری محاسبه‌شده برای تمامی خدمات روستایی که میزان آن برای روستای خوران برابر با  $Sig= 0/079$  و برای روستای نبوت برابر با  $Sig= 0/111$  برآورد شده می‌توان استنباط کرد که اجرای طرح‌های هادی روستایی در تحقق اهداف خود در زمینه بهبود دسترسی به خدمات روستایی موفق نبوده، فرضیه سوم پژوهش تأیید نمی‌شود.

جدول ۵. نتایج آزمون ویلکاکسون برای فرضیه سوم (در روستای خوران)

مؤلفه	انواع خدمات	تعداد نمونه	میانگین قبل از طرح	میانگین بعد از طرح	آماره Z	سطح معناداری (Sig)
موفق بودن اجرای طرح هادی در بهبود نظام دسترسی به خدمات در روستای خوران	خدمات زیربنایی و عمومی	۱۴۰	۱۲/۳۲	۱۶/۸۹	-۶/۵۱	۰/۱۱۹
	خدمات رفاهی و اداری	۱۴۰	۵۶/۳۶	۶۲/۱۰	-۶/۱۹	۰/۰۶۶
	خدمات بهداشتی و درمانی	۱۴۰	۱۶/۷۶	۱۸/۶۰	-۴/۴۷	۰/۱۲۰
	خدمات فرهنگی و آموزشی	۱۴۰	۱۴/۶۹	۱۹/۱۰	-۸/۶۷	۰/۱۲۲
	خدمات ارتباطی و رفت و آمد	۱۴۰	۲۰/۱۳	۲۵/۶۵	۲/۳۸	۰/۰۱۷

جدول ۶. نتایج آزمون ویلکاکسون برای فرضیه سوم (در روستای نبوت)

مؤلفه	انواع خدمات	تعداد نمونه	میانگین قبل از طرح	میانگین بعد از طرح	آماره Z	سطح معناداری (Sig)
موفق بودن اجرای طرح هادی در بهبود نظام دسترسی به خدمات در روستای نبوت	خدمات زیربنایی و عمومی	۱۵۰	۱۴/۵۶	۱۷/۹۰	-۵/۸۵	۰/۰۳۷
	خدمات رفاهی و اداری	۱۵۰	۵۰/۳۹	۶۲/۰۲	-۹/۰۵	۰/۴۴۴
	خدمات بهداشتی و درمانی	۱۵۰	۱۵/۰۵	۱۷/۲۰	-۲/۴۹	۰/۷۶۳
	خدمات فرهنگی و آموزشی	۱۵۰	۱۴/۵۵	۱۸/۶۸	-۸/۴۹	۰/۰۹۰
	خدمات ارتباطی و رفت و آمد	۱۵۰	۱۸/۲۶	۲۴/۰۷	۷/۳۷	۰/۰۰۰

### بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج آزمون میانگین جامعه برای گویه‌های مؤلفه اول مشخص شد که در قالب ابعاد کالبدی مورد بحث، اجرای طرح هادی در منطقه مطالعه توانسته است، نظر روستاییان را جلب کرده، برخلاف این‌که در

گویه مربوط به کیفیت شیب معابر روستایی و کیفیت جوی‌های دفع فاضلاب روستایی بعد از اجرای طرح هادی، عدد میانگین‌ها نشان از کم‌توجهی اجرای طرح هادی به این زمینه‌ها در روستای خوران را دارد؛ در نهایت مقدار میانگین کل گویه‌ها که عدد ۳/۴۳ است بیش از حد متوسط می‌باشد. همچنین در روستای نبوت نیز که مرکز دهستان نبوت است، از نظر روستاییان در بعد از اجرای طرح هادی، بهبودی در وضعیت کانال کشی و دیواره‌سازی در مسیر رودخانه و کیفیت احداث و اصلاح و پوشش انهار و کانال‌های کشاورزی صورت نگرفته است. اما میانگین مجموع گویه‌ها با مقدار عددی ۳/۵۶، بیش از حد متوسط است و این امر حاکی از موفقیت طرح هادی در تحقق اهداف مورد مطالعه را دارد. در بخش دوم از یافته‌های پژوهش مشخص شد که اجرای طرح هادی در روستاهای مورد پژوهش در تحقق اهداف توسعه مسکن روستایی و بهبود کیفیت آنها موفق بوده است. با توجه به نتایج آزمون میانگین جامعه، میانگین وضع موجود برای روستای نبوت برابر ۳۶/۲۰ و برای روستای خوران ۳۸/۹۰ بوده است که در هر دو مورد اختلاف میانگین نسبت به حد متوسط در سطح مورد پذیرش ۰/۰۵ معنادار برآورد شده است. در بخش سوم از یافته‌های پژوهش، در زمینه کیفیت دسترسی به خدمات روستایی در بعد از اجرای طرح هادی نتایج آزمون ویلکاکسون نشان داد که اختلاف میانگین در دوره قبل و بعد از اجرای طرح هادی در میان گویه‌ها معنادار نبوده است؛ هرچند در زمینه گویه‌های مربوط به خدمات ارتباطی و رفت‌وآمد در دو روستا سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ محاسبه شده است. با توجه به این که سطح معناداری مجموع گویه‌ها برای روستای نبوت برابر با ۰/۱۱۰ و برای روستای خوران برابر با ۰/۰۷۹ بوده است؛ می‌توان گفت، کیفیت دسترسی به خدمات روستایی در بعد از اجرای طرح هادی روستایی تغییری نسبت به قبل از اجرای طرح نداشته است. همچنین مقایسه روستاهای خوران و نبوت با توجه به نتایج پژوهش و تعداد پروژه‌های عمرانی انجام‌شده نشان داد، اجرای طرح هادی در روستای نبوت که مرکز دهستان نبوت نیز است، موفقیت بیشتری درمورد اجرای طرح هادی داشته است. با توجه به ضرورت توجه به اجرای بهتر طرح هادی و رفع نواقص آن در آینده، لازم است به موارد زیر توجه بیشتری مبذول شود:

۱. با توجه به نظر روستاییان و مشاهدات محلی، مشخص شد که اجرای طرح هادی در رابطه با بهبود وضعیت معابر فرعی و بهداشت آنها میانگین‌های کمتری نسبت به حد متوسط داشته است که نشان از عملکرد ضعیف طرح هادی در این رابطه دارد و بایستی توجه بیشتری در این زمینه صورت گیرد.
۲. زهکشی مناسب کانال‌های دفع آب‌های سطحی معابر و توجه به شیب معابر قبل از اجرای پروژه‌های مربوطه مانع از آب‌گرفتگی بر سطح معابر و همچنین مشکلات دفع آب سطحی از سطح روستا می‌شود.
۳. از جمله عواملی که در رابطه با امر ماندگاری روستاییان و ارتقای کیفیت زندگی روستاییان، همچنین جلوگیری از مهاجرت آنان به شهرها همواره نقش کلیدی ایفا می‌کند، بهبود خدمات روستایی و

سهولت در دسترسی به این خدمات برای روستاییان است که در اجرای طرح هادی باید بدان پرداخته شود و طرح‌های هادی روستایی الزاماً بایستی منجر به بهبود کیفیت دسترسی به خدمات روستایی نسبت به قبل از اجرای آنها شوند.

۴. در رابطه با بحث مسکن روستایی، در صورت اجرای طرح‌های هادی و بهسازی، ایجاد مسکن جدید بایستی متناسب با شرایط و الزامات روستاها در زمینه‌های محیطی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی باشد.

## منابع

- احمدیان ر. محمدی ماکرانی ح. موسوی س. ۱۳۸۷، ویژگی‌های شکلی بافت‌های روستایی ایران، نشریه آبادی، سال ۱۸، شماره ۵۹، صص ۲۳-۱۶.
- افتخاری ع. سجاسی قیداری ح. عینالی ج. ۱۳۸۶، نگرشی نو به مدیریت روستایی با تاکید بر نهادهای تاثیرگذار، فصلنامه روستا و توسعه، سال ۱۰، شماره ۲، صص ۳۰-۱.
- باقلانی ک. ۱۳۸۶، ارزیابی اجرای طرح‌های هادی روستایی در شهرستان ایلام، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، استاد راهنما، سیدحسین مطیعی لنگرودی، دانشکده جغرافیای دانشگاه تهران.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، بهار ۱۳۸۸، تدوین برنامه راهبردی توسعه کالبدی روستاهای کشور.
- جمعه‌پور م. ۱۳۸۴، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی: دیدگاه‌ها و روش‌ها، انتشارات سمت.
- دارابی ح. ۱۳۸۸، مروری بر تئوری‌های برنامه‌ریزی کالبدی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.
- رضوانی، م. ۱۳۸۳، مقدمه‌ای بر برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران، انتشارات قومس.
- عنابستانی ع. ا. ۱۳۸۸، ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا.
- عنابستانی ع. ا. اکبری م. ح. ۱۳۹۱، ارزیابی طرح‌های هادی و نقش آن در توسعه کالبدی روستا از دیدگاه روستاییان (مطالعه موردی: شهرستان جهرم)، نشریه پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۴، شماره ۴، صص ۹۳-۱۱۰.
- مظفر ف. حسینی س. ب. سلیمانی م. ۱۳۸۷، ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران، نشریه علوم محیطی، سال ۵، شماره ۳، صص ۳۲-۱۱.
- مطیعی لنگرودی ح. ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی روستایی با تاکید بر ایران، انتشارات جهاد دانشگاهی.
- معاونت عمران روستایی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸، ارزشیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی.

وطن‌زاده ح. ۱۳۸۸، ارزیابی طرح‌های هادی در توسعه روستایی ( مورد: بخش مرکزی شهرستان عجب‌شیر )، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، استاد راهنما، بیژن رحمانی، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیا.

Krejcie R. Morgan D. 1970, **Determining sample size for research activities**, Educational and Psychological Measurement, Vol. 30(3), PP. 607-610.

Archive of SID